

113

EZMAKSAS PIELIKUMS „L. J.” 3. (87) NUMURAM 1932. GADĀ

„LATVIJAS JAUNATNES”
BIBLIOTĒKA

Nr. 28

GUSTAVS JURĒVIČS

SOKRATS

LATVIJAS JAUNATNES SARK. KRUSTS

SKOLAS IELĀ 1, RĪGĀ, LATVIJĀ

SEVIŠĶI EKSEMPLĀRI ā Ls 0.20

Latv. Zehn. Savien. spiestuve
Rīgā, Elizabetes ielā 14 a №1692

0307094763

Latv. PSR Valsts Bibliotēka

Inv. ~~56-932~~

Parb. 1969. g. 3. VII

Sokrats.

1. Jaunība un darbības sākums.

Sokrats bija dzimis Atēnā, 469. g. pr. Kr. — vienā no senās Grieķijas spožākiem laikmetiem, kad Atēnas, pēc persu uzvarēšanas, bija sasniegušas augstāko uzplaukumu tiklab saimnieciskā un politiskā, kā arī zinātņu un mākslas laukā.

Sokrata tēvs, Sofronisks, bija tēlnieks, vairāk gan tēlnieka — amatnieka, kas apstrādā marmoru. skulptūru vajadzībām, nekā tēlnieka — mākslinieka nozīmē. Sokrata māte, Fainarete, līdzīgi Sofroniskam, bija dzimta Atēnu pilsone. — Sokrata ģimenes materiālie apstākļi nebija no spožajiem. Viss Sokrata tēva īpašums pastāvēja nelielā mājīnā, smagi apbruņotā kaņavīra (hoplita) apbruņojumā un kādā nelielā naudas summiņā.

Šie samērā trūcīgie materiālie apstākļi tomēr neliedza Sokratam iegūt parasto grieķu jaunekļu izglītību „mūzikā un ģimnastikā“, kurā ietilpa tiklab fleites un ģitāres spēlēšana un miesas vingrināšana kā dzejnieku — Homēra, Herioda, Pindāra u. c. lasīšana. Bez tam Sokrats vai nu jau tad, vai vēlāk, iepazinies arī ar tā laika matēmatiskajām zinībām — ģometriju un astronomiju. Diezgan agri Sokrats iepazinies arī ar dažiem filozofu darbiem. Lielu iespaidu uz Sokrata garīgo attīstību atstāja šis grieķu kultūras lielā uzplaukuma laikmets. Politiskā laukā ap to laiku darbojās slavenais Perikls, vēsturē Herodots un Tukidids, mākslā Feidijs, dzejā jeb drāmā — Sofokls, Euripīds. Atēnas ļoti bieži apmeklēja arī svešzemju filozofi, kas tur noturēja priekšlasījumus un disputus. Dzīvs, apdāvināts jauneklis Sokrats nepalaida gaŗām izdevību visu to vē-

rot un no visa tā kaut ko mācīties. — Astonpadsmit gadu vecumā Sokrats, līdzīgi citiem grieķu jaunekļiem, nodeva uzticības zvērstu valstij, un pēc tam divus gadus pavadīja kara klausībā — robežu apsardzībā.

Līdz ar vispārējo izglītošanos, Sokrats mācījies arī sava tēva, tēlnieka amatu. Patstāvīgi ar šo amatu Sokrats tomēr netika nodarbojies un drīz vien to atmeta pavisam. Viņš juta sevī citu aicinājumu, aicinājumu darboties zinātnes, bet it sevišķi — tikumības laukā sevī un citus tikumiski skaidrojot, pilnīgākus darot. Pārliecību par šādu aicinājumu jo sevišķi viņā nostiprinājis Delfu Orakuls. Tas noticis tā. Viņa bērnības draugs Chairefonds, reiz nonācis Delfos, jautājis Orakulam, vai ir kāds gudrāks par Sokratu. Pitija, tā sauca priesterienes, — atbildējusi, ka gudrāka neviena nav. Kad Sokrats to dabūjis zināt, viņš ilgi domājis, ko dievs ar šiem miklainiem vārdiem grib teikt, jo viņš it labi apzinājies, ka viņš tāds, t. i. gudrs, nav ne mazākā mērā. Bet tā kā nu viņš bijis pārliecībā, ka dievs taču nerunā niekus, tad viņš sācis šo vārdu nozīmi pētīt. Viņš aizgājis papriekš pie valsts vīriem, tad pie dzejniekiem, beidzot — pie amatniekiem. Visi tie izrādījušies savās amata lietās gudri, bet visiem tiem piemītis arī viens kopējs trūkums: tik pat pārliecinoši kā par savām amata lietām, tie sprieduši arī par citām lietām un tā apgalvojuši zinām to, ko patiesībā nezinājuši. Sokrats tad nu nopratis, ka viņš tiešām par visiem tiem gudrāks tai ziņā, ka neapgalvo zinām to, ko nezina. — No šī brīža tad arī sākās Sokrata staigāšana ļaudīs, tos iztaujājot un, ne tik daudz pamācot, kā pašus pie jaunām atziņām vedot. Šai darbībā viņš satikās ar visādu šķiru ļaudīm, bet visvairāk ap viņu pulcējās grieķu jaunekļi.

II. Karā.

Šo Sokrata tikko iesākušos darbu — cilvēkus iztaujāt un pamācīt uz ilgu laiku, uz veseliem 25 ga-

diem, ar nelieliem pārtraukumiem, iztraucēja Atēnu karš ar dažādiem ienaidniekiem. Sokratam, kā karot spējīgam Atēnu pilsonim, arī bija jāstājas karotāju rindās. Un te kara laikā, Sokrats bija tikpat dižs, izturīgs un drošsirdīgs, kā savā privātā dzīvē. „Kara gājiena laikā, — lasām Platona darbā „Dzīras“, Grieķijas vēsturē pazīstamā Alkibiada runā, — Sokrats kara grūtību panešanā pārspēja ne tikai mani, bet arī visus pārējos. Katru reizi, kad mēs, no citiem nogriezti, kā tas bieži kara gājienos gadās, cietām badu, neviens nevarēja ar viņu sacensties izturībā. Ziemas aukstuma panešanā, — ziemas tur ir briesmīgi aukstas — Sokrats rādīja taisni brīnumus. Tā reiz, kad sals bija sevišķi negants, un visi centās vai nu nemaz neiziet no mājām, vai arī, ja kāds to darīja, tad pamatīgi ietinās aītādās, bet kājas aptina ar filcu un apāva zābakus, Sokrats pastaigājās šai laikā savā parastajā uzpletnī, basām kājām pa ledu un gāja pie tam daudz mierīgāki nekā citi, kam kājās bija apavi.“ „Būtu vērts, mans draugs, — stāsta šis pats Alkibiads tālāk, — paskatīties uz Sokratu, kad mūsu karaspēks ātri atkāpās no Delijas. Es tad biju jāšus, Sokrats gāja kājām, kopā ar savu draugu Lachesu. Vispirms man bija skaidrs, cik ļoti Sokrats bija pārāks par Lachesu aukstasinībā. Pēc tam man likās, ka viņš tāpat kā Atēnās, staigāja „lepnīgi apkārt raugoties“ ir uz draugiem, ir uz ienaidniekiem; katram pat no tālienes bija redzams, ka ja vien kāds viņu aiztiktu, tas saņemtu pienācīgu pretestību. Tāpēc ir Sokrats, ir Lachesu laimīgi atgriezās Atēnās.“ Kādā citā kaujā Sokrats izglābj pašu Alkibiadu no drošas gūstā krišanas, pie kam vēlāk labprātīgi atsakās no goda zīmes par labu šim pašam Alkibiadam. Kara darbības pārtraukumu brīžos Sokrats pa laikam iegriežas Atēnās, kur tūdaļ uzsāka parastās sarunas ar saviem draugiem un skolniekiem. Pat tieši kara gājienos Sokrats nodevies savām iekšējām pārdomām. „Tā reiz, — stāsta tas pats Alkibiads, — no rīta, sācis

par kaut ko domāt, viņš apstājās un skatījās vienā punktā, un tā kā, acīmredzot, lieta negāja uz priekšu, tad nekustējās no vietas un joprojām palika stāvēt un domājot. Pienāca jau dienas vidus, uz Sokratu sāka griezt vēriņu un ar izbrīnu savā starpā runāt, ka Sokrats, lūk, stāv no paša rīta par kaut ko domājot. Beidzot, pie vakara, viens otrs no jaunajiem kareivjiem pēc vakariņām iznesa savas saliekamās gultas tur, kur viņš stāvēja, lai nakti pavadītu vēsumā, — jo tad bija vasaras laiks, — un līdz ar to, lai novērotu, vai viņš tāpat stāvēs arī naktī. Sokrats turpināja stāvēt līdz ausmai un saules lēktam, un tad, saules priekšā pielūdzis dievu, aizgāja^{*)}. 421. gadā Atēnās noslēdza t. s. Vikija mieru, Sokrats bija kļuvis 48 gadus vecs un kā ārpus iesaucāmo pilsoņu kategorijas stāvošs, turpmākās Atēnu kara gaitās vairs nepiedalījās.

III. Ģimenes dzīve.

Atgriezies no kara lauka Atēnās, Sokrats apprecējās. Viņa sievas, Ksantipas, vārds tās it kā dūsmīgā rakstura dēļ, ar laiku kļuva par dūsmīgu sievu sugas vārdu. Par šo Ksantipas dūsmīgo izturēšanos pret Sokratu un viņa draugiem, ir uzglabājušies pat daži nostāsti. Tā, reiz, kad Sokrats stāvējis lejā pie mājas un sarunājies ar šiem saviem draugiem, Ksantipa, pēc ilgākas bāršanās, uzlējusi viņiem visiem uz galvas samazgas. Uz to Sokrats gluži mierīgā garā noteicis: „Vai es neteicu, kad Ksantipa rūc un met zibeņus, tad nāk arī lietus.“ Parasti lietas, laikam, gan tik ļaunas nav bijušas. Cik var spriest pēc dažiem paša Sokrata izteicieniem un pēc Ksantipas izturēšanās Sokrata nāves dienā, Ksantipa ir bijusi rūpīga un gādīga sieva savam vīram un tāda pat — māte saviem dēliem, tā kā dažas

*) Šis un tāpat iepriekšējie notikumi, tādā veidā, kā tos ar Alkibiada muti attēlo Platons, zināms nav uzskatāmi par burtiski tā norisušiem. Bet patiesa tanīs ir un paliek iekšējā jēga.

tenkas par viņas it kā ķildīgo, dusmīgo raksturu ir uzskatāmas vairāk par humoristiskiem pārspilējumiem, nekā par patiesību.

IV. Dzīves veids un mācība.

Kā arī tas būtu, jaunie ģimenes dzīves apstākļi nav traucējuši Sokratu, tūlīt pēc atgriešanās turpināt savu iemīļoto cilvēku iztaujāšanas un netiešas pamācīšanas darbu. „Jau rīta agrumā,“ — stāsta savās „Atmiņās“ Sokrata skolnieks un draugs Ksenofants, — „viņš apmeklēja „Stabu eju“ un vingrošanas laukumus, un pusdienas laikā un citos dienas laikos viņš bija redzams tur, kur visvairāk cilvēku sanāca. Viņš tur ruhāja, un kas gribēja, varēja viņu uzklaut. Un runāja viņš ne vis kā daži citi filozofi, par to, kas ir esošais, vai tas ir kaut kur viens, vai daudzums u. t. l., bet gan par gluži cilvēcīgām lietām, par to, kas ir dievbijīgi, kas ir bezdievīgi, kas apkaunojoši, kas taisni, kas netaisni, kas ir saprātība, kas pārgalvība, kas drošsirdība, kas bailība, kādai jābūt valstij un kādam valsts vīram, valdāmam un valdītājam u. t. l.“ Par augstākiem tikumiem Sokrats uzskatīja gudrību un taisnību. „Gudrība, — izsakās Sokrats kādā Platona dialogā, — tā tad ir tā, kas visur panāk, ka cilvēki ir laimīgi. Jo rīkodamies ar gudrību neviens gan nekur nevarēs darīt aplami, jo tad gudrība nebūtu gudrība.“ — „Saprātīgs vīrs, — saka viņš citā vietā, — ir vairījies no tām lietām, cilvēkiem un bēdām un priekiem, no kuriem vajag izvairīties, un dzīsies pēc tiem, pēc kuriem vajag dzīties; tāpat arī palikdams savā vietā, tas izturēs visu to, ko vajag izturēt. Tādā kārtā ir pilnīgi nepieciešami, ka gudrs vīrs, būdams taisns un vīrišķīgs un dievbijīgs, ir arī pilnīgi labs cilvēks, bet būdams labs, tas darīs labi visu, ko darīs, un labi visu darīdams, būs laimīgs, bet nekrietnais un ļauni drošais, būs nelaimīgs. Lūk, tā ir šīs lietas, ko es uzskatu par patiesām. Bet ja tās ir patiesas, tad tam, kas grib būt laimīgs, ir jā-

tiecas pēc saprātības, jāvingrinās tanī, bet no nesa-
valdības jābēg, cik steidzīgi tik spējam, tā kā lai
mums nebūtu nekādas vajadzības tikt sodītiem; bet
ja šāda vajadzība rastos, vai nu mums, vai kādam
mūsu tuviniekam, vai vienkāršam pilsonim, vai val-
stij, tad, ja gribam būt laimīgi, vajag sodu paciest.
Tad, man šķiet, ir mērķis, kuŗu vērojot, ir jādzīvo.
Ik vienam jāsaņem kopā visi savi un valsts spēki,
lai rastos taisnība un saprātība, kā laimīgas dzīves
nosacījums.“ Vēl kādā citā vietā Sokrats iet vēl
tālāk, nonākdams pie tā, ko vēlāk mācīja arī Kri-
stus. „Es atzīstu, — saka viņš, — vislielākais ne-
gods ir netaisni dabūt pliķi, vai paciest, ka sagraiza
mūsu miesu vai mantu. Lielāks negods un ļaunums
ir netaisni dot šo pliķi. Tāpat arī apzagt mani vai
pārdot verdzībā, vai ielauzties manā mājā, vai vis-
pāri izdarīt man vai manai mantai kādu netaisnību
ir apkaunojošāki un lielāka nelaime šim netaisnības
darītājam, nekā man, kam tiek pāri darīts.“

Citreiz Sokrata sarunām ir praktiskāks rak-
sturs. Te viņš pamāca savus draugus, būt pašsa-
valdīgiem, atturēties no lielīšanās, — te ieteic kā-
dam jauneklim, kas grib kļūt par kara vadoni, pa-
priekš iegūt labu kara vadona izglītību, — te sadro-
šina kādu spējīgu, bet pārāk atturīgu vīru, piegriez-
ties valsts lietām, — te pamāca kādu nedusmoties,
ja kāds nav atņēmis viņa sveicienu, — te pamāca
godāt vecākus un dievus u. t. l. — „Tā Sokrats, —
saka Ksenofants, — bija visādos veidos un visādās
nozīmēs noderīgs, tā kā katram, kas uz to grieza vē-
rību, bija skaidrs, ka nav nekas izdevīgāk, kā satik-
ties ar Sokratu, atrasties pie viņa, kur un kādā ga-
dījumā tas arī būtu. Pat vienkārša atminēšanās par
viņu, kad tas nebija klāt, sniedza tiem, kas ar viņu
pastāvīgi tikās, jo lielu labumu. Pat viņa joki viņa
draugiem bija tik pat noderīgi, kā viņa nopietnība.“
— „Viņa dzīves veids, — saka tas pats Ksenofants,
— bija tāds, ka viņš bija pieradinājis miesu un dvē-
seli pie tādas kārtības, pie kuŗas ikviens, ja negadās

kaut kas ārkārtīgs, varētu dzīvot bez rūpēm un droši, bez kā tam būtu jānonāk grūtībās par dzīves līdzekļiem. Jo viņš dzīvoja tik taupīgi un vienkārši, ka es nezinu, vai kāds tik maz nopelnīja, ka ar to Sokratam nepietiktu. Jo ēda viņš tikai tik daudz, cik to darīja ar prieku, un pie ēšanas viņš nāca tā sagatavojies, ka izsalkums tam bija par pavalgu. Kā dzēriens viņam garšoja viss kas, jo viņš nekad nedzēra, kā tikai tad, kad bija slāpes. Bet ja viņš kādreiz nolēma iet uz dzīrām, tad tas, kas vairumam bija grūti, proti, izsargāties no pārēšanās un pārdzeršanās, viņam bija kaut kas pavisam viegls.“

Pa šādu, tik vienkāršu, pat nabadzīgu, dzīves veidu viens otrs mēģināja Sokratu izzobot un nopulgot. Tā, kāds Antifons reiz pārmetis Sokratam, ka viņš, ēsdams sliktākos ēdienus un dzerdams sliktākos dzērienus, valkādam vienu un to pašu mēteli kā ziemu, tā vasaru, staigādams bez kurpēm, nepieņemdam par savām mācībām naudu u. t. l., viņš ir saviem skolniekiem nevis labas, bet nožēlojamas dzīves paraugs. Uz to Sokrats atbildēja tā: „Tu, Antifon, man šķiet, iedomājies manu dzīvi tik nožēlojamu, ka man ir pārlicība, tu labāk mirtu, nekā dzīvotu, kā es. Bet kas tad ir manā dzīvē tas nepanesamais? Vai tas nepanesamais pastāv, varbūt, iekš tam, ka tie citi, kas par savu darbu ņem algu, ir spiesti šo darbu nostrādāt, es, turpretim, tā kā es nekādu algu neņemu, neesmu spiests sarunāties ar to, ar ko negribu? Par ēdieniem un dzērieniem... Vai tu nezini, ka, jo kādam ēdiens labāk garšo, jo mazāk smalki ēdieni tam vajadzīgi un tāpat — dzērieni? Un kas zīmējas uz mēteļiem, vai tu nezini, ka tie, kas tos bieži maina, to dara aukstuma un siltuma dēļ, un ka kurpes auj, lai netiktu traucēta iešana no priekšmetiem, kas kājām sagādā sāpes? Vai nu tu jau esi reiz novērojis, ka es vai nu aukstuma dēļ vairāk, nekā citi palieku mājā, vai karstuma dēļ ar kādu būtu ķildojies par ēnu, jeb kādreiz tāpēc, ka man sāp kājas, negājis tur, kur gribējis?

— Un ja ir jābūt derīgam valstij un draugiem, kam no diviem būtu šim nolūkam vairāk laika, tam, kas dzīvo kā es tagad, vai tam, kas dzīvo tā, kā tu ieteic dzīvot? Kuŗš, tālāk, no abiem varētu vieglāk iet kaŗā kā kaŗa vadonis, vai tas, kas bez bagātīgi klāta galda nevar dzīvot, jeb vai tas, kas ir apmierināts ar to, kas pašreiz dabūjams? Kuŗš no abiem, tālāk, aplenkšanas gadījumā drīzāk būtu spiests padoties, tas, kuŗam arvienu vajadzīgas grūti dabūjamas lietas, vai tas, kas ir apmierināts ar gluži viegli dabūjamām? Man šķiet, Antifon, — nobeidzis savu atbildi Sokrats, — tu meklē laimi greznībā un labklājībā; es, turpretim, domāju, ka būt bez jebkādām vajadzībām ir dievišķi, un būt, ar cik iespējams maz vajadzībām, ir dievišķam vistuvāki, bet dievišķais ir tas labākais un kas dievišķajam vistuvāk, tas arī labākajam vistuvāk.“

Kā jau pieminēts, Sokrats dažreiz gājis arī uz dzīrām. Tad viņš pa laikaņ savu parasto izskatu drusku mainījis: labi mazgājies, miesu smaršu zālēm iesvaīdījis, zandāles apāvis, lai, kā viņš pats, jokdamies, teicis: „skaists pie skaistiem ietu.“ Dzīrās Sokrats parasti izcēlies ar savu asprātību un smalko zobgalību.

5. Sabiedriskā un valsts darbā.

No tiešas līdzdalības sabiedriskā un valsts dzīvē, piem., no kādu amatu ieņēšanas, Sokrats atturējies: „Iekšēja balss, — viņš teicis, — neļauj man nodarboties ar valsts lietām. Un, liekas, ļoti labi dara, ka neļauj. Esiet pārliecināti, atēnieši, ka, ja es būtu mēģinājis nodarboties ar valsts lietām, tad es jau sen būtu aizgājis bojā un neatnestu nekādu labumu, ne sev, ne jums. Īsts patiesības cīnītājs, ja viņš kaut īsu laiku grib palikt dzīvs, ir piespiests nodoties privātai dzīvei un nevis valsts darbībai.“ Savu atturēšanos no politiskās dzīves, Sokrats attaisnoja vēl ar to, ka teicis: „vai gan es lielākā mērā nodarbotos ar politiku tad, ja es personīgi ar to no-

darbotos, nekā tad, kad es rūpējos par to, lai cik iespējams lielāks cilvēku skaits būtu spējīgs ar to nodarboties?" Tomēr pilnīgi atteikties no līdzdalības valsts dzīvē Sokrats nevarēja un negribēja, jo bija tai pārliecībā, ka visi valsts likumi, arī tie, kas zīmējas uz pilsoņu līdzdalību valsts dzīvē, visnotāl pildāmi. Ilgus gadus pavadīdams kara klausībā, Sokrats to, kā redzams, vairakkārt jau bija pildījis. Bet bija arī vēl citi pilsoņa pienākumi: vajadzēja apmeklēt tautas sapulces, vajadzēja būt par zvērināto tiesā u. t. l. Arī šos pienākumus Sokrats arvienu izpildījis, bet vienreiz, šos pienākumus pildot, darbojies sevišķi aktīvi. Tas notika sekošā gadījumā. Atēniešu flote pie Arginūzas salām bija smagi sakāvusi savu ienaidnieku floti; šī uzvara atēniešiem tomēr bija dārgi maksājusi: vētras dēļ viņu pašu sliktos jūrnieku glābšanas darbi tika aizkavēti, un tāpēc liels karavīru skaits, ap 4000 vīru, to starpā 2000 smagi apbruņotie, atrada galu jūras viļņos. Tas vareni uztrauca tautas prātus, un pret flotes vadoņiem (stratēģiem) tika celta apsūdzība, ka tie nav izlietojuši visus līdzekļus sliktos varoņu glābšanai. Daži no stratēģiem, paredzēdami ļaunu iznākumu, aizbēga, bet seši stājās tautas sapulces priekšā. Un te nu, zem uzbudināto jūtu iespaida, prāvas iztiesāšanas kārtībā tika pielaistas vairākas nelikumības, kas noveda pie tā, ka minētos sešus stratēģus, kaut gan viņu vaina nebija pierādīta, notiesāja uz nāvi. Šai vispārējā prātu uzbudinājumā nu Sokrats bija vienīgais, kas, ar visu to, ka viņam piedraudēja ar izrēķināšanos, neatlaidīgi un stingri protestēja pret pielaistām nelikumībām. Šādu savu patiesības un taisnības mīlestību, rakstura stiprumu un bezbailību, Sokrats pierādīja vēl reiz apm. gadu vēlāk, t. s. „trīsdesmit tirānu“ valdīšanas laikā, kad viņam bija pavēlēts arestēt kādu uz nāvi notiesāto tirānu pretinieku — Salamīnas Lauvu. „Tikai arī šoreiz, — saka pats Sokrats, — es pierādīju nevis ar vārdiem, bet ar darbību, ka nāve man, ja tas

nav rupji teikts, ir nieks, bet atturēšanās no visa nelikumīgā un bezdievīgā, tas man ir pats svarīgākais. Četri devās uz Salamīnu un atveda Lauvu, bet es aizgāju mājās. Un jādodomā, man būtu bijis jāmirst par to, ja toreizējā valdība visdrīzākā laikā nebūtu kritusi.“

6. Tiesāšana.

Šis Sokrata patstāvības, brīvas spriešanas gars, bet it sevišķi viņa sarunas, kuŗās viņš gandrīz ikvienam pierādīja, ka tas iedomājas zinām to, ko patiesībā nezina, tālāk viņa pamācības, kā arī tas, ka viņš guva lielu piekrišanu jaunatnes starpā, viss tas daudziem Atēnu pilsoņiem ķērās pie sirds un tādā kārtā, līdzās skolnieku un draugu pulkam, Sokratam ar laiku radās daudz nelabvēļu un naidnieku. Un, lūk, 399. g. martā, kad Sokrats jau bija kļuvis 70 gadu vecs, traģēdiju rakstnieks Melets iesniedza archontam, kas pārzināja noziegumus pret reliģiju, šādu rakstu: „Sekošu sūdzību, ar svērastu apstiprinātu, ir cēlis Melets, Meleta dēļ, pret Sokratu, Sofroniska dēlu. Sokrata vaina ir tā, ka viņš neatzīst no valsts atzītos dievus, bet ievēd citas, daimoniskas būtnes; viņa vaina ir vēl tā, ka viņš samaitā jaunatni. Paredzamais sods — nāve.“ Bet Melets nebija vienīgais apvainotājs. Apsūdzībai pievienojās vēl retors Likons un ādu tirgotājs, toreiz arī ievērojama politiska persona, Anīts. Šis bija pats galvenais apvainotājs, pārējie divi rikojās vairāk viņa uzdevumā. Viņš juta naidu pret jaunu domu un uzskatu sludinātājiem vispārī, bet pret Sokratu arī vēl tāpēc, ka pēdējais bija uzdrošinājies viņu pamācīt, lai tas savam dēlam piešķir kādu labāku nodarbošanos, nekā ar ādām. — Saskaņā ar parasto kārtību, pēc iepriekšējas izmeklēšanas nobeigšanas, archonts lietu nodeva zvērināto tiesai. Pienāca tiesas diena. Sokrats ieradās tiesā viens pats, bez aizstāvja, kā arī bez sievas un bērniem, kuŗu uzdevums pa laikam bija ar vaimanām un raudāšanu iespaidot

zvērīnātos apsūdzētā labā. Publikas bija saradies ļoti daudz, tās starpā daudz ārzemnieku un Sokrata draugu. Tiesas sēde sākās ar parasto fimijama kūpinājumu dievam par godu un lūgšanu. Pēc tam sekretārs nolasīja lietas saturu un deva vārdu abām pusēm. Pirmais runāja Melets, pēc tam Likons un Anīts. Viņi pārmeta Sokratam, ka viņš: 1) pieved kādu jaunu, dievišķu būtni „daimoniju“, 2) kritizē reliģiskus mītus, 3) satricina vecāku autoritāti un vājina ģimenes saites, 4) mācīdams, ka jāiegūst teoretiskas zināšanas, atradina jauneklus no praktiskas darbības. Visus šos pārmējumus Sokrats savā atbildes runā asprātīgi atspēkoja, sacīdams, starp citu, tā: „Patiesi, cienīties atēnieši, es neesmu tādā ziņā noziedzies, kā man to pārmet Melets; bet ko es jau agrāk teicu, ka stiprs ienaidis pret mani ir cēlies no daudzu citu puses, tad ticiet man, ka tas ir tiesa. Šis ienaidis mani pazudinās, (ja tas patiesi notiks), ne Melets un Anīts, bet ļaužu vairuma apmelojumi un ļaunprātība. — Te nu varētu kāds jautāt: kā tu, Sokrat, nekaunies, ka savā dzīvē esi tādām darbām nodevies, par ko tev tagad draud nāves sods? Tam es teikšu: tu maldies, mīlais draugs, ja tu domā, ka cilvēkam, ja viņš kaut drusku ir kam derīgs, jālūkojas savā darbā uz nāves briesmām un ne vienīgi uz to, vai viņš dara pareizi vai nepareizi, labu vai ļaunu darbu. Patiesībā lieta ir šāda: kur mēs vislabākā nolūkā paši sevi nostādām vai no pavēlnieka tiekam nostādīti, tur, man šķiet, ir jāpaliek un jāuzņemas briesmas, neievērojot nedz nāvi, nedz citu ko vairāk kā godu. Kad nu dievs man ir pavēlējis dzīvot kā filozofam un sevi un citus izpētīt, tad jau cienītie atēnieši, būtu nepareizi no manis darīts, ja es nāvi vai citu ko baidīdamies atstātu man uzticēto vietu. Un ja nu jūs tagad mani attaisnotu ar noteikumu, lai es vairs pētīšanu neturpinu un nefilozofēju, tad es jums atbildētu: cienītie atēnieši, jūs gan esat man mīļi draugi, bet, ar visu to, es tomēr drīzāk klausīšu dievam, nekā jums un kamēr es dvašošu un

spēšu, es nekādā ziņā nerimšu filozofēt un ikkatru no jums, ko satikšu, saviem parastiem vārdiem mudināt un pamācīt.“ Pēc šīs Sokrata runas, notika nobalsošana. Ar 60 balsu vairākumu (no 500 balsīm) Sokrats tika atzīts par vainīgu viņam inkriminētos noziegumos. Atlika vēl lemt par sodu. Apšūdzētāji prasīja nāves sodu. Vārds tika dots arī Sokratam. Noraidījis ir cietumu, ir trimdu, Sokrats ieteica, — ja man tas ir nepieciešams, — sodīt viņu ar 1 mīnu sudrabā — tik, cik viņš spēj samaksāt. Bet tā kā viņa draugi, to starpā arī Platons, no publikas soliem sauca, lai viņš min lielāku summu, proti, 30 mīnas, par kuŗu samaksāšanu viņi galvo, tad viņš tā arī darīja. Nobalsošanā atkal uzvarēja apsūdzētāju priekšlikums un Sokratam, šoreiz jau ar 140 balsu vairākumu, piesprieda nāves sodu. — Pēc lēmuma pasludināšanas Sokratam tika dots vēl pēdējais vārds. Aizrādījis, ka viņš notiesāts galvenā kārtā tāpēc, ka nav „raudu dziesmas sācis, vaimanās nopūties un daudz citas necienīgas lietas darījis,“ viņš turpināja, sacīdams: „Pilsoņi, ne no nāves izbēgt ir grūti, daudz grūtāk ir izbēgt no ļauna, jo tas skrej ātrāki par nāvi. Tā arī tagad es, lēns un vecs būdams, esmu no lēnākā panākts, bet mani apsūdzētāji, lai gan spēcīgi un ātri, ir panākti no ātrākā — no ļauna. Tagad nu es aiziešu uz nāvi notiesāts no jums, bet viņi — no patiesības uz visiem laikiem atzīti par ļauniem un netaisniem cilvēkiem.“ Un viņa pēdējie runas vārdi bija: „Un nu ir laiks, šķirties, man, lai ietu nāvei pretim, jums, lai piegrieztos dzīvei; kuŗiem no mums tiks labākā daļa, to nezin neviens, kā vienīgi dievs.“

7. Cietums un nāve.

Nāves sodam vajadzēja notikt drīz vien pēc tā pasludināšanas. Bet tā kā taisni sprieduma pasludināšanas dienā no Atēnām Apolonam par godu uz Dēlas salu, uz svinībām, izbrauca kuģis, tad, saskaņā ar vecām trādicijām, pēc kuŗām ikviena nāves

soda izpildīšana bija atliekama, kamēr šis kuģis atgriezās atpakaļ, arī nāves soda izpildīšanu pie Sokrata atlika līdz kuģa atgriešanās brīdim. Pa to laiku Sorkatu, važās slēgtu, ieslodzīja cietumā. Šeit viņu katru dienu apmeklēja viņa draugi. Katru dienu tie lūdza viņu atļaut uzpirkt sargus, lai viņš varētu bēgt. Sokrats šos priekšlikumus noteikti noraidīja. „Ja jau es visu mūžu esmu paļāvies Atēnu likumiem, tiem paklausījis un mācījis tos paklausīt, — viņš teicis, — tad gan arī tagad man neklājas no tiem izvairīties. Tā rīkojoties, man tiešām varētu pārnest, ka es mācu pārkāpt valsts likumus, bet valsts likumus visiem un arvienu jāpilda, citādi pašai valstij būtu jāiet bojā.“ Dzīvās un draudzīgās sarunās par dzīves un filozofijas jautājumiem ātri pagāja vesels mēnesis, kad kuģis atgriezās. Bija pienākusi Sokrata pēdējā diena.

Arī todien, — stāsta Sokrata skolnieks Faidons kādam tai dienā iztrūkušam skolniekam Echekratam, — mēs sapulcējamies labi agri, jo kad iepriekšējās dienas vakarā iznācām no cietuma, mēs dabūjām zināt, ka kuģis no Dēlas esot pienācis; mēs nu savā starpā norunājām sapulcēties parastā vietā pēc iespējas agrāki. Tiklīdz mēs bijām sanākuši, pie mums ienāca vārtu sargs, kas mūs parasti ielaida un lūdza mūs pagaidīt, un ātrāki nenākt, līdz viņš pats saukšot. Jo cietuma pārzinis, viņš teica, liek Sokratam važas noņemt un pasludina viņam, ka šodien tam katrā ziņā jāmirst.“ Pēc neilga laika viņš atkal atnāca un lūdza mūs ienākt. Ienākuši mēs ieraudzījām Sokratu, kas patlaban bija mazgājies, un Ksantipu, kas līdz ar viņa bērnu sēdēja tam blakus. Kad nu Ksantipa mūs ieraudzīja, viņa sāka vaimanāt un apmēram tā runāt, kā sievietes to parasti dara: „Pēdējo reizi, o Sokrat, tagad tavi draugi runās ar tevi un tu ar viņiem.“ Sokrats tad paskatījās uz Kritonu un teica: „Kriton, lai kāds aizved viņu uz mājām.“ Tad daži no Kritona sulaiņiem aizveda viņu, bet Sokrats nosēdās uz gultas, salieca savu kāju,

berzēja to ar roku un pie tam runāja: „Cik dīvaina lieta, draugi, acīmredzot, ir tas, ko cilvēki sauc par prieku; cik brīnišķīgas ir tā attiecības ar bēdām, kurās tura par tā pretstatu; abas šīs jūtas, protiet, negrib reizē pie cilvēkiem nākt, bet kas tiecas pēc vienām un tās arī sasniedz, tam, var teikt, neizbēgami vienmēr jāsaņem arī otras. Tā tas, rādās, ir arī ar mani; kad sāpes, kas caur važām bija manā kājā cēlušās, ir norimušas, tām, acīmredzot, seko patīkama sajūta.“ Sokrats gribēja vēl kaut ko teikt, bet ievērojis, ka Kritons klusi sarunājas ar kādu aiz durvīm, jautāja, par ko viņš runā. — Lūk, tas, kuram jādod tev nāves zāles, — sacīja Kritons, — saka, ka tev jārunā, cik iespējams, mazāk. Viņš saka, ka tie, kas pirms nāves zāļu ieņemšanas sarunājas, sakarsējas, un tad nāves zāles iedarbojas lēni, un nākas dzert div- un trīs reiz vairāk. — Nu, kas par to! — sacīja Sokrats, — izdzersim div- un trīs reizes, ja būs vajadzīgs, bet es domāju, ka man nevajaga palaist gadījumu parunāt ar jums taisni tagad un parādīt, ka cilvēks, kas visu mūžu centies pēc gudrības, ne tikai nebēdājas, bet priecājas par nāves tuvošanos. — Kā tad tu vari priecāties par to, ka tu mūs atstāj? — sacīja viens no mums. — Tiesa, — teica Sokrats, — tas neliekas labi no manas puses darīts, bet ja jūs iedzīvosities manā stāvoklī, tad jūs katrā ziņā sapratīsiet, ka cilvēks, kas visu mūžu centies pārvarēt savas kaislības, nevar nepriecāties, kad atbrīvojas no tā, kas šiem centieniem darbojas pretim, t. i. no miesas. — Bet lai tas tā būtu, — sacīja Kebets, — ir jābūt pārliecinātam, ka dvēsele izejot no miesas neiznikst, neiet bojā kā kādi garaiņi vai dūmi; būtu gan labi ticēt jeb zināt, ka tas tā ir. Bet nelaime tā, ka par to nevaram būt pārliecināti. — Tas tiesa, — sacīja Sokrats. Nevaram būt par to pilnīgi pārliecināti, bet ir liela ticamība, ka tas tā ir. Teika stāsta, ka mirušo cilvēku dvēseles iet Neradzāmā valstī un turpina tur pastāvēt līdz tam laikam, kā mēr atkal atgriežas pasaulē un atkal pie-

dzimst. Var ticēt un neticēt teikai, bet ir liela ticamība, ka cilvēki dzimst no mirušiem, tāpēc, ka ne tikai cilvēki, bet visi dzīvnieki, stādi — viss dzimst no nomirusā. Bet ja tas ir tā, tad dzīvē nevar baidīties no nāves un nāve ir tikai dzimšana jaunai dzīvei. — Ja nu dvēsele ir nemirstīga, — viņš joprojām runāja, — tad, draugi, jāievēro, ka par viņu ir jāgādā ne tikai priekš šī laika, kuŗā norisinās tā sauktā dzīve, bet priekš visa laika, un ja mēs par viņu negādāsim, tad sekas, kā tagad redzams, var būt briesmīgas. Ja nāve būtu šķiršanās no it visa, tad ļauniem cilvēkiem tā būtu negaidīta laime, pēc nāves būt brīviem ne tikai no miesas, bet līdz ar dvēseli arī no savas ļaunības; bet tā kā patiesībā viņa izrādās nemirstīga, tad viņai gan nav citas aizsardzības, un cita glābiņa no ļaunuma, kā vienīgi tapt pēc iespējas labākai un saprātīgākai. — Un mazliet klusējis, viņš teica: „Bet, mani draugi, ir gan jau laiks domāt par mazgāšanos, jo, man liekas, labāk pirms nāves bīķera dzeršanas nomazgāties un neapgrūtināt sievietes ar liķa mazgāšanu.“ — Pēc šiem viņa vārdiem Kritons teica: „Labi, Sokrat, bet kādu pēdējo vēlēšanos tu izsaki šē sapulcētiem draugiem, vai arī man, attiecībā vai nu uz taviem bērniem, vai ko citu?“ — To, ko es vienmēr esmu teicis, Kriton, — viņš teica, — neko jaunu. Rūpējoties par sevi, pašiem, par savu dvēseli, jūs izdarīsiet vislabāko ir man, ir maniem dēliem, ir sev pašiem, kaut arī jūs man par to nesolītos. — Mēs centīsimies tā darīt, — sacīja Kritons. — Bet kādā kārtā lai tevi apbedījam? — Kā gribat, — viņš atbildēja un, pasmaidījis, piebilda: es tomēr, mani draugi, nevaru pārliecināt Kritonu, ka Sokrats — tas esmu tikai tas es, kas pašreiz ar jums sarunājas, bet ne tas, kuŗu viņš drusku vēlāk redzēs nekustīgu un aukstu.“ — Pēc šiem vārdiem viņš piecēlās un gāja uz kādu telpu mazgāties, piekam Kritons viņam sekoja, bet mūs viņš lūdza pagaidīt. Mēs nu gaidījām savā starpā sarunādamies par viņa pamācībām un aplūkodami viņa domas, tad

atkal runādami par mums uzbrūkošo nelaimi. — Kad viņš bija nomazgājies un pie viņa bija ievesti viņa bērni — divi dēli viņam bija vēl mazi, bet viens liels — bez tam bija atnākusi viņa sieva ar radniecēm, viņš, Kritona klātbūtnē sarunājās ar viņām un izteica savu pēdējo vēlēšanos, pēc kam sievietes un bērnus aizsūtīja uz mājām, bet pats ienāca atkal pie mums. Bija jau tuvu saules rietam, jo diezgan ilgu laiku viņš bija tur pavadījis. Nomazgājies ienācis pie mums, viņš nosēdās un pēc tam neko daudz vairs nerunāja. Tad ienāca cietuma pārziņa sulainis, nostājās viņam priekšā un sacīja: „Sokrat, pie tevis gan es nepiedzīvošu, ko piedzīvoju pie citiem, kas uz mani ļaunojās un lamājās, kad es uz priekšnieka pavēli viņu uzaičinu dzērt nāves biķeri, turpretim, attiecībā uz tevi, es ne tikai vispārīgi šinī laikā esmu novērojis, ka tu esi augstsirdīgākais un labākais cilvēks no visiem, kas līdz šim šurpu nākuši, bet arī tagad esmu pārliecināts, ka tu ļaunojies ne uz mani tu taču zini vainīgos — bet uz viņiem. Tā tad — tu jau zini, ar kādu vēsti es esmu nācis, dzīvo vesels un mēģini pēc iespējas mierīgāki savu likteni pānest.“ Pēc tam viņš ar asarām acīs novērsās un gāja projām. Bet Sokrats uz viņu noskatīdamies teica: „Dzīvo sveiks arī tu, es darīšu kā tu teici.“ Pēc tam Sokrats sacīja uz mums: „Cik smalkjūtīgs viņš ir; visu laiku viņš mani apmeklēja, reizēm ar mani sarunājās un bija labākais cilvēks, un cik līdzjūtīgi viņš mani tagad apraud. Labi, Kriton, klausīsim viņam, un lai nes nāves zāles, ja viņas ir saberztas, pretējā gadījumā, lai biķera sniedzējs tās saberž.“ — Kritons uz to atbildēja: „Bet, Sokrat, man rādās, saule vēl ir pār kalniem un nav vēl norietējusi. Bez tam, es zinu, ka citi dzeļ ļoti vēlu pēc tam, kad tas viņiem ticis pavēlēts, iepriekš ļoti labi paēduši un padzēruši, daži arī baudījuši, ko vēlējās. Tā tad, nemaz nesteidzies, jo laiks vēl ir.“ — „Ir, saprotams, Kriton, — atbildēja Sokrats, — kādēļ tie, par kuriem tu runā, tā dara, jo viņi domā, ka caur to tiem cel-

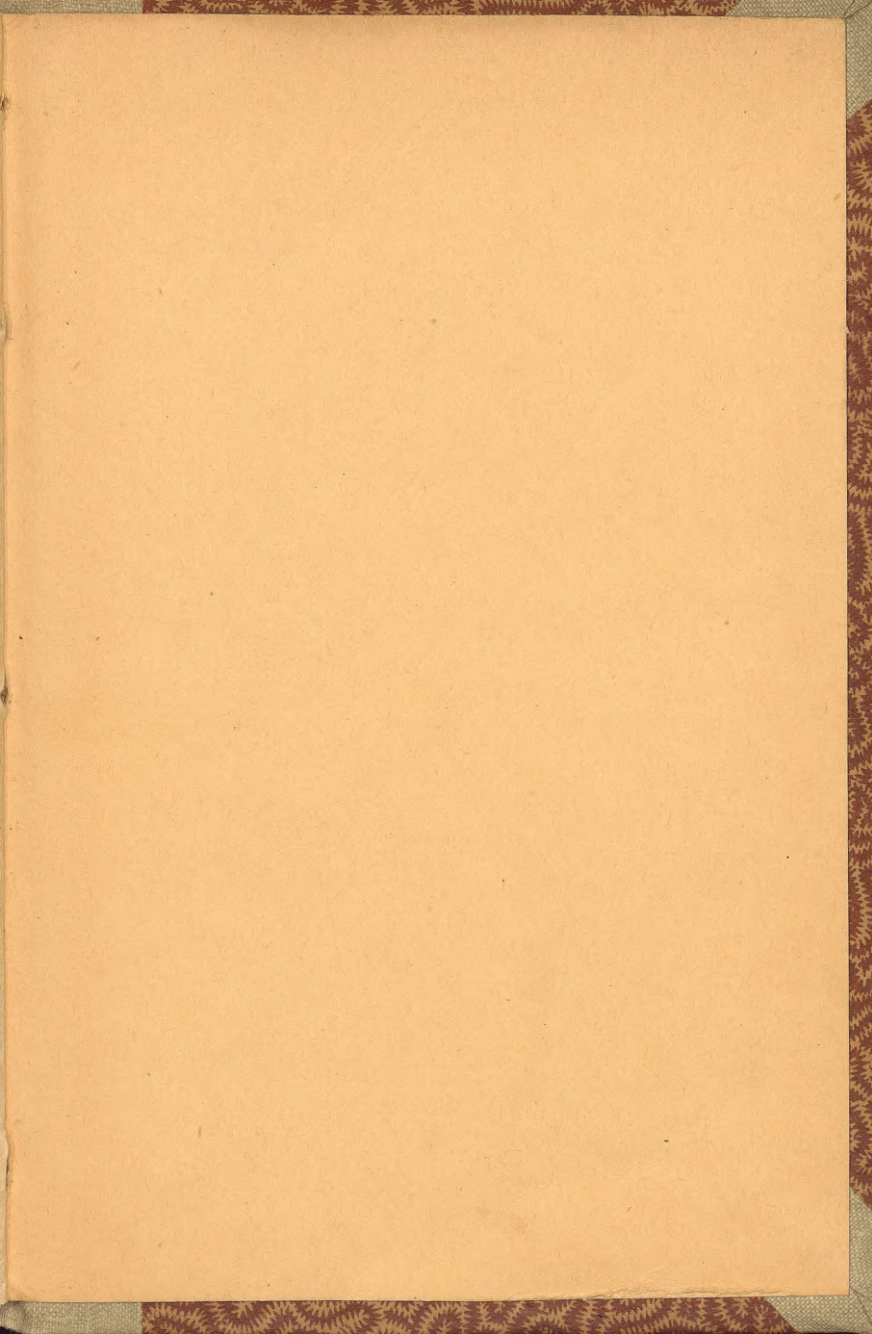
sies kāds labums, bet es, saprotams, tā nedarišu, jo drusku vēlāk dzerdams es gan citu neko neiemantošu, kā tikai pats savās acīs tapšu smieklīgs, tik cieši pieķerdamies dzīvei un taupīdams to, no kā nekā vairs nav. Tā tad, paklausī un dari tā.“ — To dzirdējis, Kritons deva zīmi kalpotājam, kas stāvēja tuvumā. Kalpotājs izgāja un pēc diezgan ilga laika atkal ienāca kopā ar biķera sniedzēju, kas biķerī nesa saberztās zāles. — Kad Sokrāts viņu ieraudzīja, viņš teica: „Labi, manu mīlo, saki, ko lai es daru, jo tu šīs lietas labi zini.“ Neko, — tas atbildēja, — tikai pēc dzeršanas pastaigā, līdz tev kājas metas smagas, pēc tam jānogulstas un šādā kārtā tās līdzēs pašas no sevis.“ Līdz ar to viņš sniedza Sokratam biķeri. Sokrats to ņēma ļoti mierīgā garā, nemaz nebaidīdamies, ne krāsā, ne vaibstos nepārvērties, taisni otrādi, pēc sava paraduma vērīgi uz biķera pasniedzēju lūkodamies, viņš jautāja: „Kā tu domā, vai no šī dzēriena nevarētu kam ko ziedot? Vai tas ir atļauts vai nē?“ „Mēs saberžam, Sokrat, taisni tik daudz, cik turam par pietiekošu dzeršanai,“ — tas atbildēja. „Es saprotu, — sacīja Sokrats, — bet dievus lūgt būs gan atļauts un arī vajadzīgs, lai ceļojums no šejienes uz turieni laimīgi izdodas; to tad es nu arī lūdzu, lai tā notiek.“ Līdz ar to viņš pielika biķeri pie mutes un ļoti mierīgi un neuztraukti izdzēra. — Kad nu mēs redzējām viņu dzežam, mēs nebijām vairs spējīgi savas asaras aizturēt; man pašam pret manu gribu plūda asaras, iedomādamies kādu draugu es tūlīt zaudēšu. Kritons bija vēl agrāk par mani uztraucies. Apollodors, kas jau iepriekš visu laiku bija raudājis, sāka skaļi vaimanāt, modinādams mūsu visu sāpīgu līdzjūtību, izņemot pašu Sokratu. — Ko jūs darāt, jūs, brīnišķīgie cilvēki, — viņš teica. Es jau tādēļ taisni aizsūtīju prājām sievietes, lai tās nesaceļ nekārtību, jo esmu dzirdējis, ka mirt vajaga svinīgā klusumā. Tā tad, esat mierīgi un izturaties kā vīri.“ — Mēs nu pēc šiem viņa vārdiem nokaunējamies un beidzām raudāt, bet

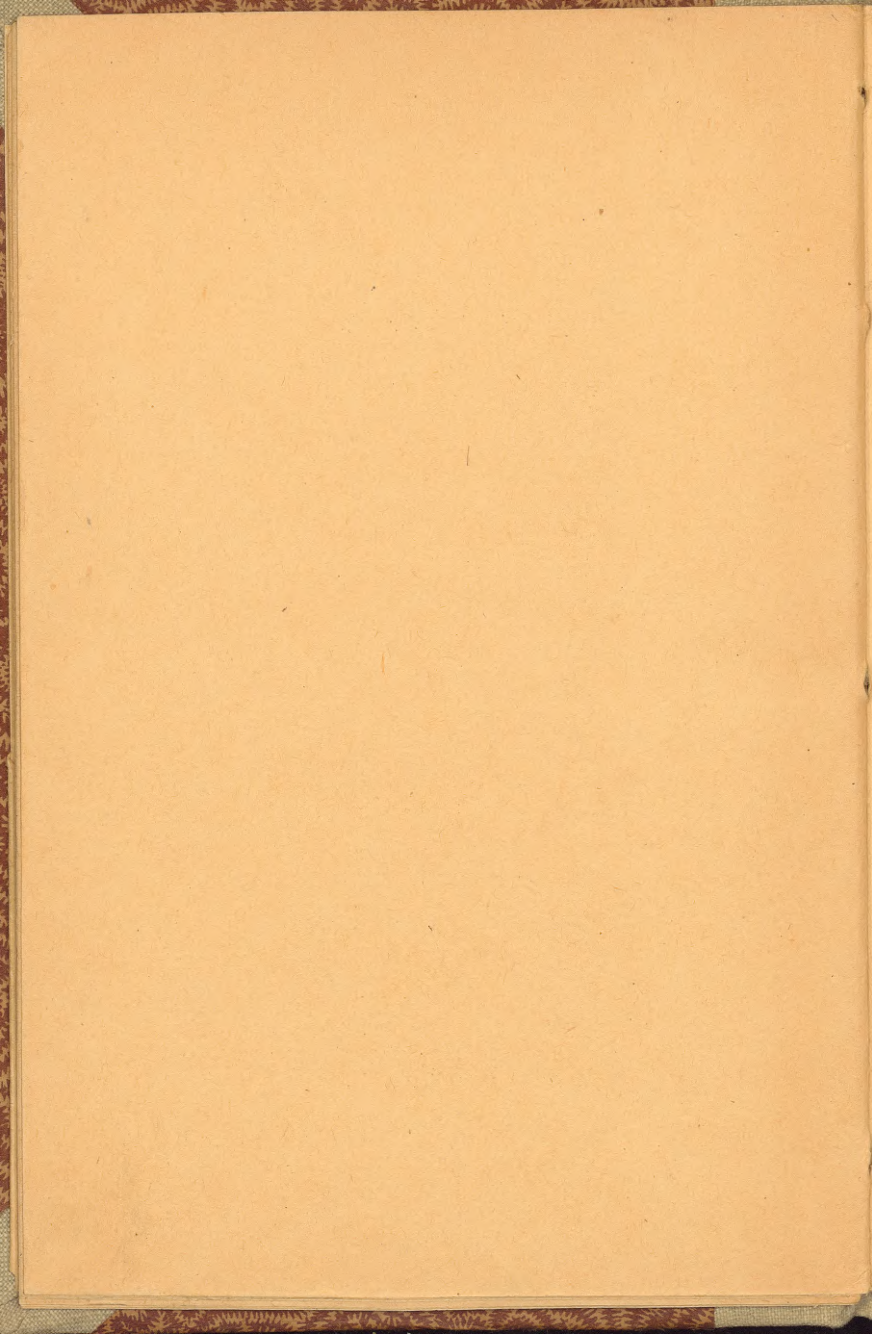
viņš staigāja un kad kājas, kā viņš teica, palika jau smagas, viņš nogulās uz muguras, kā biķeņa sniedzējs to vēlēja; pēc tam pēdējais šad un tad aptaustīja un aplūkoja viņa pēdas un lielus, bet pēc tam stipri spieda viņa pēdu un jautāja, vai viņš manot; Sokrats atbildēja, ka nē. Pēc tam atkal lielus un tā arvienu uz augšu iedams, rādīja mums, kā viņš top auksts un sastingst. Tad tas atkal pataustīja viņu un teica, ka, tiklīdz aukstums būs nonācis līdz sirdij, ar viņu būs cauri. Vēders jau sāka viņam palikt auksts, kad atsegdamies, — jo viņš bija aizsedzis seju, — viņš vēl teica, un tie bija viņa pēdējie vārdi: „Kriton, mēs esam Asklēpijam*) parādā gaili, nepiemirstat viņam to atdot.“*) — „Tas lai notiek, — teica Kritons, — bet palūko, vai tev vēl nav kas ko teikt?“ — Uz šo jautājumu viņš nekā vairs neatbildēja, bet pēc īsa brīža sāka raustīties, un kad biķeņa sniedzējs atsedza viņa seju, viņa acu skats jau bija lūzis; kad Kritons to redzēja, viņš piegāja un slēdza viņam muti un acis. — „Tā, Sokrat, — nobeidz savu stāstu Faidons, — mira mūsu biedrs, cilvēks, par kuŗu mums gribētos teikt, ka no tā laikmeta cilvēkiem, kuŗus mēs pazinām, viņš bija viskrietnākais un vispārīgi vissapratīgākais un vistaisnākais.“

Sokrats nomira. Bet tas bija tikai miesīgais Sokrats. Viņa gars, atmiņas par viņa dziļās gudrības pilno mācību, par viņa vienkāršo, pašreizējo, taisno dzīvi, par viņa cēluma un varonības pilno nāvi, šīs atmiņas cilvēku labākās jūtas vareni aizkustinādamas un tā ikvienu un visu dzīvi labāku darīt, dzīvoja cilvēku vidū cauri gadu tūkstošiem, dzīvo vēl tagad un, jādomā, dzīvos, kā mēr vien pastāvēs cilvēku cilts.

---

*) „Asklepijs“ bija grieķu ārstniecības dieva vārds. Ar šo teicienu Sokrats, acīm redzot, ir gribējis teikt, ka ir jāpateicas šim dievam ar gaiļa ziedošanu par zālēm, kas viņam sagādājušas vieglu aiziešanu no šīs dzīves.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307094763